

Wykorzystanie instytucjonalnych form ochrony własności intelektualnej w przedsiębiorstwie – zarys problematyki

Wstęp

Współcześnie większość gospodarek rynkowych rozwija się w kierunku modelu gospodarki opartej na wiedzy. Coraz więcej miejsca zajmuje problematyka tworzenia wiedzy, jej implementacji, wykorzystania oraz szacowania wyników jej oddziaływania na gospodarkę.

Wiedza jest ściśle związana z „czynnikiem ludzkim”, który określa się mianem kapitału ludzkiego. Efektem pracy owego kapitału są innowacje, czyli postępowe zmiany polegające na zastępowaniu istniejących stanów nowymi, pozytywnie ocenianymi w świetle kryteriów danej organizacji, polepszające warunki jej funkcjonowania na rynku i w otoczeniu, które przyczyniają się do jej rozwoju i postępie w gospodarowaniu.

Termin innowacje w nauce ekonomii jest łączony szczególnie z J. Schumpeterem¹, który uznawał, że innowacje to:

- wprowadzenie na rynek nowego produktu, w sposób istotny różniącego się od innych,
- wprowadzenie nowej techniki produkcji,
- otwarcie nowego rynku zbytu,
- zdobycie nowych źródeł surowców,
- nowa organizacja jakiegoś przemysłu, np. utworzenie monopolu lub jego likwidacja.

Podkreślić należy, że zakres przedmiotowy definicji innowacji jest bardzo szeroki i ogarnia w zasadzie podstawową część najważniejszych zmian technicznych i organizacyjnych, jakie występują w życiu każdego przedsiębiorstwa i całego społeczeństwa.

Wskazuje się, że obecnie rozwój gospodarczy w mniejszym stopniu zależy od rozmiaru kraju, dostępie do surowców czy niskich kosztów produkcji. Natomiast istotne znaczenie zyskuje zdolność przedsiębiorstw do innowacji, która faktycznie wyznacza obszar rywalizacji rynkowej. Sukces gospodarczy zależy

* Dr, Instytut Organizacji i Zarządzania, Politechnika Wroclawska, aldona.deren@pwr.wroc.pl

¹ Schumpeter Joseph Alois (1883-1950) - ekonomista austriacki, przedstawiciel kierunku historycznego w ekonomii. Profesor uniwersytetów w Grazu (1911-1919) i Bonn (1925-1932), od 1932 profesor ekonomii na Uniwersytecie Harvarda. Zajmował się problematyką rozwoju gospodarczego, za główne jego czynniki uznawał przedsiębiorczość oraz innowacje techniczne i organizacyjne, był autorem nowatorskiej teorii wahań koniunkturalnych (cykl gospodarczy). Przewidywał transformację kapitalizmu w socjalizm na drodze rozwoju wielkich spółek akcyjnych. Główne prace: Teoria rozwoju gospodarczego (1912), Business Cycles (tom 1-2, 1939), Capitalism, Socialism and Democracy (1942), History of Economic Analysis (tom 1-2, 1954), Business Cycles (tom 1-2, 1939), Capitalism, Socialism and Democracy (1942), History of Economic Analysis (tom 1-2, 1954).

od zdolności do innowacji, zależy od wiedzy zawartej w towarze, a nie w produkcji tych towarów.

Czasopismo angielskie „The Economist” podaje, że koszty produktu stanowią 20%, koszty produkcji zaś 80%. Na koszty produkcji składa się wiedza zawarta w myśli, zwłaszcza technicznej, technologicznej i organizacyjnej. Tak więc wiedza to podstawowy składnik współczesnego życia gospodarczego. Praktyczne wdrożenie tej wiedzy stanowi według przywołanego czasopisma tylko 20%. „W Polsce powiedzielibyśmy, że wdrożenie to najważniejsza rzecz w życiu gospodarczym. W naszej historii nie brakuje wspaniałych rozwiązań, które jednak nie doczekały się realizacji. Zawsze brakowało środków na wdrożenie. Pojęcie gradacji świata zachodniego odnośnie wiedzy i jej wdrożenia stawia zupełnie nieznaną dla nas casus. Przywiązani jesteśmy do wartości rzeczy, stąd też wiedza raczej nie jest w cenie. Ten utrwalony pogląd w gospodarce rynkowej wymusza zupełnie inne wartościowanie. Generalnie przywiązaliśmy się do fabryki, jako środka materialnego i szukaliśmy pomysłu, co by tu robić. Rozumowanie, jak wskazują przykłady zachodnie, powinno być zupełnie odwrotne. Mam pomysł na produkt i uruchamiam go w wolnych środkach materialnych, z wykorzystaniem wolnych mocy produkcyjnych. Zatem nie muszę mieć fabryki ażeby wprowadzić nowy wyrób na rynek, natomiast muszę mieć wiedzę i pomysł na nowy produkt i rynek zbytu ” [Gawski, Matusiak, Nisztuk, Wilczarski, 2010,s.10].

Prowadzone od połowy XX stulecia badania nad wzrostem gospodarczym i rozwojem społeczno-ekonomicznym jednoznacznie potwierdzają tezę o rosnącej roli postępu naukowo-technicznego w tego typu procesach. Począwszy od teorii rozwoju gospodarczego J. Schumpetera podkreśla się wzajemny związek między przedsiębiorczością i innowacyjnością. Są one coraz częściej traktowane łącznie, jako dwa wymiary jednego procesu. Rosnąca rola innowacyjności jako procesu kreowania wiedzy i jej wdrażania jest silnie determinowana czynnikami szeroko rozumianego otoczenia instytucjonalnego, wyposażenia w czynniki wytwórcze itp. Istnieje szereg środków instytucjonalnych, które odpowiednio zastosowane pozwalają w praktyce na ukierunkowanie innowacji. W literaturze poświęconej problematyce innowacji wskazuje się na trzy główne typy środków instytucjonalnych bezpośrednio wpływających na innowacje, są to: patronaż, publiczne środki pod postacią subsydiów lub grantów, zamówienia i prawa własności. Prawa własności, jako instrument wprowadzania innowacji określa się jako tzw. prawa własności intelektualnej.

Celem niniejszego artykułu jest ukazanie znaczenia instytucjonalnych form ochrony własności intelektualnej, jako instrumentu wspierania i rozwoju innowacyjności.

1.Prawa własności intelektualnej

Dla wyjaśnienia istoty i zakresu pojęcia „własność intelektualna” (ang. *intellectual property*) konieczne jest odwołanie się do podstawowej klasyfikacji

przedmiotów stosunków cywilnoprawnych i wyodrębnienia w ich ramach dóbr niematerialnych, które mogą być także, poza rzeczami, przedmiotami praw.

Najogólniej rzecz ujmując – pisze Rafał Golać - dobra niematerialne mogą zostać podzielone na dwie podstawowe grupy przedmiotów ochrony wymagające, z uwagi na swoją odmienność, odrębnego potraktowania. Są to z jednej strony dobra osobiste, związane ściśle z każdym człowiekiem i jego prywatnymi interesami albo z innym podmiotem praw (osobą prawną lub jednostką organizacyjną, pozbawioną osobowości prawnej), z drugiej zaś strony dobra niematerialne, stanowiące efekty koncepcyjnej działalności poszczególnych osób, czyli mające wyodrębniony charakter, wytwory ludzkiego umysłu [Golać, 2005, s. 19].

Każde dobro niematerialne stanowi odrębny, samodzielny przedmiot ochrony. Natomiast wszystkim dobrom niematerialnym można przypisać dwie wspólne właściwości:

- odrębność w stosunku do innych dóbr, zarówno materialnych, jak i pozostałych dóbr niematerialnych,
- niematerialny charakter, czyli niedająca się konkretnie, fizycznie wymierzyć wartość każdego dobra niematerialnego, którego istota, jak sama nazwa wskazuje, nie jest związana z przedmiotami namacalnymi, materialnymi, ale sprowadza się do roli i znaczenia, jakie posiada dane dobro niematerialne dla podmiotu z tego tytułu uprawnionego.

Status dóbr niematerialnych wyznaczają przepisy prawa. Rozstrzygają one również, które z owych dóbr są przedmiotem stosunków cywilnoprawnych, a w konsekwencji praw podmiotowych, jaka im przysługuje ochrona. Ochrona ta jest zbliżona do ochrony własności dóbr materialnych, stąd tłumaczyć można zbiorczą nazwę stosowaną zwyczajowo dla ich określenia: „własność dóbr niematerialnych”.

W ujęciu ogólnym – własność intelektualna (*intellectual property*) jest to własność dotycząca prawa posiadania, użytkowania i dysponowania produktami wytwarzanymi przez ludzką pomysłowość (intelekt), obejmująca patenty, chronione znaki handlowe, prawa autorskie.

Zakres przedmiotowy własności intelektualnej poszerza się niekiedy o inne jeszcze elementy. Są to najczęściej: nazwy handlowe, marka, reputacja, kapitał ludzki, relacje z klientami, kultura organizacyjna i przywództwo, czy też siła atrakcyjna przedsiębiorstwa (*goodwill*).

Dynamiczny rozwój nowych technologii, zwłaszcza Internetu, sprawił, że pojęcie własności intelektualnej rozszerzono, obejmując nim również domeny internetowe, jako elementy odróżniające przedsiębiorców działających w Sieci.

W tej sytuacji jednoznaczne określenie pojęcia „własność intelektualna” nastrocza spore trudności. W moim przekonaniu, pod pojęciem własności intelektualnej rozumieć należy wszelkie wytwory ludzkiego umysłu posiadające charakter niematerialny. Rezultaty umysłowej twórczości człowieka pojawiają się w różnych dziedzinach życia, takich jak: przemysł, kultura, sztuka, nauka.

Generalnie jednak, z przedmiotowego punktu widzenia, własność intelektualna nie ma charakteru jednorodnego – bowiem obejmuje grupę różnorodnych dóbr odmiennych, co do charakteru, postaci i funkcji, a przez to także sposobu ochrony.

Wszystkie wytwory ludzkiego umysłu są rezultatem twórczej pracy, talentu, wyobraźni, kreatywności i inwencji oraz określonych nakładów (czasu, kapitału finansowego i rzeczowego, aktualnego stanu techniki). Gdy powstają w podmiocie gospodarującym, wykorzystywane są jako zasoby niematerialne w procesie wytwarzania kolejnych dóbr i usług. Wysoki poziom ich innowacyjności zapewniający wyższą produktywność, oryginalność przyczyniająca się do wyższego tempa sprzedaży, przekładają się na wyższe tempo wzrostu konkurencyjności w wymiarze zarówno regionalnym, jak i globalnym. Zyski wynikające z pierwszeństwa wprowadzenia na rynek nowego produktu winny zapewnić nie tylko zwrot kosztów poniesionych na opracowanie innowacji, ale również powinny zachęcać do takiej działalności w przyszłości. Ryzyko szybkiej imitacji, naśladownictwa przez konkurentów, przesądza o konieczności kształtowania systemu ochrony praw własności intelektualnej.

2. Prawna ochrona własności intelektualnej

Z założenia, system ochrony praw własności intelektualnej powinien kształtować bezpieczną i twórczą przestrzeń dla procesu cywilizacyjnego, w tym ekonomicznego rozwoju. W warunkach braku lub niskiej efektywności takiego systemu tytuł własności do dobra niematerialnego uwarunkowany jedynie względami ekonomicznymi (poniesione nakłady, podjęte ryzyko, pierwszeństwo na rynku), który jest nieskuteczny w konfrontacji rynkowej. Przedsiębiorca posiadający pierwotne (uzasadnione ekonomicznie) prawo własności nie jest w stanie samodzielnie powstrzymać inne podmioty rynkowe przed działaniami imitacyjnymi.

Ustawowo zagwarantowana instytucjonalna ochrona sprzyja nie tylko samej ochronie pomysłu ucieleśnionego w wynalazku, znaku towarowym, czy wzorze przemysłowym itp., ale przede wszystkim zwiększa prawdopodobieństwo przekroczenia progu rentowności z innowacji w krótkim czasie. Działalność innowacyjna charakteryzuje się bowiem wysokimi kosztami stałymi ponoszonymi w trakcie prac badawczo-rozwojowych, wysoką niepewnością oraz ryzykiem finansowym

W instytucjonalnym systemie ochrony własności intelektualnej podstawowym instrumentem prawnym, zapewniającym tą ochronę, jest przyznanie określonej osobie (może to być przedsiębiorca) prawa podmiotowego, gwarantującego wyłączność (monopol) na korzystanie z danego dobra intelektualnego i rozporządzanie nim.

Jest to z reguły prawo o charakterze „właścicielskim” – zasadą jest, że nikt poza podmiotem uprawnionym nie może w żaden sposób korzystać z tego dobra. Taka wyłączność stanowi dla przedsiębiorcy podstawę do uzyskania dodatkowych korzyści ekonomicznych. Można powiedzieć, że jest to legalny

element przewagi rynkowej, bowiem konkurenci muszą w tym zakresie respektować istniejącą ochronę monopolu i nie mogą swobodnie korzystać z chronionego dobra.

Prawa wyłączne, chroniące własność intelektualną, są z reguły ograniczone czasowo (okresy ochrony nie są jednolite), przez co wskazana jest nie tylko intensywna, lecz i racjonalna eksploatacja dobra intelektualnego. Ponadto prawa te są ograniczone terytorialnie, obejmując tradycyjnie obszar kraju; za sprawą jednak przepisów, głównie wspólnotowych oraz umów międzynarodowych, istnieje możliwość skorzystania z zakresu ochrony rozszerzonego terytorialnie poza granice Polski.

Instytucjonalny system przyznania praw wyłącznych w zakresie produkcji oraz dystrybucji określonych kategorii dóbr intelektualnych z punktu widzenia przedsiębiorstwa i całej gospodarki sprzyja zwiększaniu efektywności procesu gospodarowania, zachęca do podejmowania dalszych prac badawczych, przyczynia się do wzrostu podaży oraz wzrostu wydajności pracy. Rozwiązania instytucjonalne w postaci np. ochrony patentowej czy praw ochronnych na znak towarowy są czynnikami motywacji ekonomicznej, a zarazem wstępnymi warunkami podnoszenia zdolności konkurencyjnych gospodarki i przedsiębiorstw.

Ochrona patentowa jest jednym z wiodących wskaźników aktywności innowacyjnej. Zgłoszenia patentowe stanowią wskaźnik pierwszej innowacyjności (biernej innowacyjności). Wskazują bardziej na aktywność naukową niż biznesową, ale tworzą silny potencjał dla skomercjalizowania technologii. Dopiero aktywność biznesowa może przyczynić się do wdrożenia technologii i patentu, a w konsekwencji do utrzymania dalszej ochrony patentowej.

Za wynalazek uważa się wszelkie rozwiązania o charakterze technicznym, które są nowe, posiadają poziom wynalazczy i nadają się do przemysłowego zastosowania. Wynalazek może dotyczyć opracowania nowego urządzenia, produktu, metody, procesu lub stanowić istotne unowocześnienie już istniejących rozwiązań. Nowość wynalazku oznacza, że nie należy on do dotychczasowego stanu techniki. Natomiast możliwość przemysłowego zastosowania oznacza, że powinien prowadzić do uzyskania wytworu lub wykorzystywanego sposobu w rozumieniu technicznym, w jakiegokolwiek działalności przemysłowej, nie wyłączając rolnictwa.

Dla uzyskania ochrony decydujące znaczenie ma pierwszeństwo, określane z reguły według daty zgłoszenia wynalazku, a wyjątkowo według daty wystawienia wynalazku na wystawie międzynarodowej (oficjalnej lub oficjalnie uznanej) lub na wystawie publicznej w Polsce (wskazanej przez Prezesa Urzędu Patentowego).

Ochrona wynalazku następuje na podstawie decyzji Urzędu Patentowego o udzieleniu patentu. Przedsiębiorca, który uzyskał patent, ma zatem prawo zakazać innej osobie, niemającej jego zgody, korzystanie z wynalazku w sposób zarobkowy lub zawodowy polegający na:

- wytwarzaniu, używaniu, oferowaniu, wprowadzaniu do obrotu lub importowaniu dla tych celów produktu będącego przedmiotem wynalazku,
- stosowania sposobu będącego przedmiotem wynalazku, jak też używaniu, oferowaniu, wprowadzaniu do obrotu lub importowaniu dla tych celów produktów otrzymanych bezpośrednio takim sposobem.

Zasada terytorializmu ochrony sprawia, że wynalazek opatentowany w Polsce – a przez to także ujawniony – nie podlega ochronie na obszarze innych państw. Oznacza to, że poza granicami naszego kraju każdy może swobodnie korzystać z tego rozwiązania, również w sposób zawodowy lub zarobkowy. Podmiot (także przedsiębiorca), który wcześniej zgłosił wynalazek w polskim Urzędzie Patentowym, może jednak rozszerzyć zakres terytorialny swojej ochrony na inne państwa poprzez dokonanie odpowiednich, odrębnych zgłoszeń w urzędach patentowych poszczególnych krajów – jest to jednak działanie mało praktyczne i dość kosztowne (np. obowiązuje tu tzw. przymus rzecznikowski). Możliwe jest również dokonanie zgłoszenia w jednym z regionalnych urzędów patentowych, pozwalające uzyskać ochronę we wszystkich państwach należących do danego regionalnego porozumienia; znaczenie ma tu przede wszystkim Europejska Organizacja Patentowa (EPO) utworzona na podstawie Konwencji Monachijskiej o patencie europejskim z 1973 r. [Tekst polski: Dz. U. z 2004 r., nr 79, poz. 737].

Zgłoszenie patentowe może być także dokonane w ramach procedury międzynarodowej. Zajmuje się tym Światowa Organizacja Własności Intelektualnej (WIPO) oraz krajowe urzędy patentowe. Początkowo jedno postępowanie jest następnie rozdzielane i prowadzone w każdym ze wskazanych państw. Decyzje dotyczące ochrony podejmowane są przez krajowe urzędy patentowe.

Niestety, jeśli chodzi o Polskę, to obserwujemy malejącą liczbę wynalazków i wzorów użytkowych zgłaszanych w Urzędzie Patentowym RP oraz w Europejskim Biurze Patentowym. Wskaźnik zgłoszeń patentowych w wysokości 2,7 zgłoszenia/1 milion mieszkańców jest niezwykle niski w porównaniu do średniej dawnej Unii Europejskiej, gdzie wynosi on 158,5 zgłoszeń/1 milion mieszkańców i dramatycznie wręcz niski w stosunku do przodujących krajów: skandynawskich, Beneluksu, Niemiec, Francji czy Austrii. Sytuuje on Polskę na 26 pozycji wśród państw Unii Europejskiej (przed Litwą).

W efekcie tych tendencji, polskie podmioty gospodarcze korzystają z zagranicznej myśli techniczno-technologicznej. Pochodzi ona z bezpośrednich inwestycji zagranicznych. Są one dostarczycielem relatywnie nowych rozwiązań technicznych i organizacyjnych pochodzenia zagranicznego. Podmioty realizujące bezpośrednie inwestycje zagraniczne nie stosują natomiast rozwiązań polegających na tworzeniu w naszym kraju zaplecza naukowo-badawczego, nawet w przypadku inwestycji typu „*green fields*”. Jeżeli bezpośrednia inwestycja zagraniczna łączy się z przejęciem istniejącego w Polsce majątku trwałego, to powszechnie stosowana jest przy tym praktyka likwidacji zaplecza naukowo-badawczego przejmowanych podmiotów gospodarczych.

3. Ochrona prawna, jako komponent zarządzania własnością intelektualną w przedsiębiorstwie

W czasach, w których dominującą rolę w rozwoju gospodarki stanowi wiedza, własność intelektualna jest często najcenniejszym składnikiem wartości przedsiębiorstwa. Efektywne zarządzanie własnością intelektualną powinno być więc jednym z podstawowych działań polityki rozwojowej każdego przedsiębiorstwa, które może w istotny sposób wpłynąć na zwiększenie jego konkurencyjności na rynku.

Zarządzanie zasobami własności intelektualnej w przedsiębiorstwie, zwłaszcza w wymiarze strategicznym, to nie tylko pozyskiwanie ich składników wewnątrz organizacji i w otoczeniu, ale także ochrona tych zasobów. Mechanizm gwarantujący ich prawną ochronę może stanowić podstawę rekompensaty nakładów poniesionych na ich stworzenie i/lub rozwój.

Prawa własności intelektualnej chronią różne dobra intelektualne tworzone przez przedsiębiorstwa lub/i w nich wykorzystywane, jak m.in. wzory przemysłowe, utwory, znaki towarowe, wynalazki, itp. Jak już wskazywano, koncepcja praw własności intelektualnej opiera się na zasadzie wyłączności, gwarantującej podmiotowi, na rzecz, którego zostało udzielone prawo, monopol w zakresie korzystania z danego dobra. Monopol ten jest instrumentem pozwalającym na wzmocnienie konkurencyjności przedsiębiorstwa i jego rynkowej pozycji.

Natomiast majątkowy charakter praw własności intelektualnej umożliwia obrót takimi prawami i ich komercjalizację. Przede wszystkim chodzi tu o możliwość zbycia praw, ich licencjonowania, wniesienia aportem do spółki, czy też ustanowienia na nich zastawu.

Podobnie jak inne prawa majątkowe, prawa własności intelektualnej mogą stanowić zabezpieczenie kredytów zaciąganych przez przedsiębiorców, w tym kredytów na przedsięwzięcia innowacyjne.

Znaczenie i miejsce zasobów intelektualnych w przedsiębiorstwie muszą zostać określone w perspektywie całościowej strategii przedsiębiorstwa. Najczęściej definiuje się ją jako całokształt działań podejmowanych przez kierownictwo na rzecz wytyczenia celów głównych, sformułowania ogólnej koncepcji funkcjonowania oraz określenia dróg i sposobów działania, by cele te osiągnąć. W ujęciu ogólnym można też powiedzieć, że strategia ma zapewnić przetrwanie i rozwój przedsiębiorstwa, czego wyrazem powinna być zmiana pozycji w sektorze. Strategia powinna uwzględniać wszystkie czynniki sprzyjające i utrudniające osiągnięcie celów. Niewątpliwie wśród czynników sprzyjających kluczową rolę odgrywają zasoby intelektualne, które wyznaczają pozycję rynkową współczesnego przedsiębiorstwa. Precyzyjna analiza, w jaki sposób zasoby intelektualne danego przedsiębiorstwa mogą wspierać i pomagać w realizacji jego celów biznesowych stanowi podstawę strategii zarządzania własnością intelektualną. Dlatego właśnie zarządzanie nimi powinno stanowić niezbędny element zarządzania przedsiębiorstwem w ogóle.

Wielość i różnorodność powiązań i uwarunkowań organizacyjnych w przedsiębiorstwach, a także ich złożone relacje z otoczeniem sprawiają, że w zasadzie

nie można wskazać jednej modelowej koncepcji strategii zarządzania własnością intelektualną dla każdego rodzaju warunków i przedmiotu działalności. Każda organizacja, nawet działająca w jednej branży, ma różne cele i dlatego właśnie strategię ochrony własności intelektualnej muszą być zindywidualizowane, związane z konkretnym przedsiębiorstwem i jego celami biznesowymi

Natomiast wskazać można „optymalny” i uniwersalny cel każdej strategii zarządzania własnością intelektualną, którym jest zwiększanie wartości przedsiębiorstwa i zabezpieczenie zysków poprzez kreowanie, ochronę i komercyjną eksploatację jego zasobów intelektualnych. Wspólnym mianownikiem wszystkich tworzonych strategii w zakresie zarządzania własnością intelektualną jest wymóg zbilansowania nakładów poniesionych na stworzenie wytworów intelektualnych i ograniczeń wynikających z praw własności intelektualnej, posiadanych przez inne podmioty.

Generalnie przy opracowywaniu strategii zarządzania własnością intelektualną w przedsiębiorstwie trzeba rozważyć następujące zagadnienia:

- jak chronić dobra niematerialne będące własnością przedsiębiorstwa, takie jak: wynalazki, nowe technologie, projekty racjonalizatorskie, wzory użytkowe i przemysłowe, znaki towarowe, a także systemy organizacji produkcji, kampanie marketingowe i inne,
- co jest dla przedsiębiorstwa bardziej opłacalne - prowadzenie własnych inwestycji badawczo-rozwojowych zmierzających do powstania nowatorskiego rozwiązania lub nowego produktu, czy kupno licencji lub praw wyłącznych na produkt lub technologię już istniejące na rynku.

Stawiając pytanie jak chronić zasoby intelektualne i co w tym zakresie jest dla przedsiębiorstwa opłacalne, w istocie dokonujemy wyboru aktywnej bądź pasywnej strategii zarządzania własnością intelektualną. Można również przyjąć w tym zakresie postawę 'zaniechania', czyli zignorować istnienie zasobów intelektualnych i ich znaczenie gospodarcze. Niewątpliwie wybór określonej strategii zarządzania własnością intelektualną jest silnie zdeterminowany specyfiką przedsiębiorstwa, jego ulokowaniem branżowym, instytucjonalnym i rynkowym. Nie bez znaczenia pozostają technologia, proces produkcji oraz koszty produkcji oferowanych przez przedsiębiorstwo towarów oraz ich rynkowa „żywołność”. Duże przedsiębiorstwa, które mają znaczne środki finansowe często decydują się na strategię aktywną, polegającą na rozwoju, ochronie i komercjalizowaniu własności intelektualnej. Natomiast przedsiębiorstwa nowo powstałe stosują pasywną strategię, tzn. w ogóle nie inwestują lub przeznaczają minimalne nakłady na rozwój i ochronę zasobów intelektualnych.

Wiele małych i średnich przedsiębiorstw stosuje strategię ignorowania systemu własności intelektualnej, czy też wręcz negowanie praw własności intelektualnej osób trzecich oraz pasywne podejście do ochrony swoich zasobów intelektualnych. Jest to również określona i swoista strategia w zakresie własności intelektualnej, która opiera się na założeniu, że koszty zarządzania zasobami niematerialnymi w przedsiębiorstwie znacznie przewyższają potencjalne korzyści związane z jej rozwojem i komercjalizacją. Niekiedy też uzasadnia się wy-

bór tej strategii specyfiką sektora, profilem działalności, zakresem terytorialnym i warunkami, w jakich działa przedsiębiorstwo.

Opracowując strategię zarządzania własnością intelektualną uwzględnić należy dostępne metody ochrony własności intelektualnej, które mogą być dwojakie:

- uzyskanie prawa wyłącznego zgodnie z przyjętymi regulacjami prawnymi,
- uznanie dóbr niematerialnych przedsiębiorstwa, jako wiedzy utajnionej, nie podlegającej ochronie prawnej.

Decydując o wyborze metody ochrony własności intelektualnej w przedsiębiorstwie należy kierować się przede wszystkim celem tej ochrony - czy przedsiębiorstwo zamierza jedynie samo produkować określone produkty, czy chce pobierać opłaty z tytułu udzielanych licencji lub zamierza sprzedać uzyskane wcześniej prawa. Należy przy tym pamiętać, że produkty o krótkiej i średniej żywotności rynkowej są mniej predestynowane do ochrony prawami własności intelektualnej uzyskanymi w drodze rejestracji, niż produkty czy technologie, których okres rynkowej eksploatacji jest na tyle długi, że umożliwia zwrot nakładów poniesionych na ich stworzenie i uzyskanie ochrony.

Obok wyboru odpowiedniej metody ochrony własności intelektualnej, ważna jest również identyfikacja przedmiotów tej ochrony oraz wycena aktywów niematerialnych przedsiębiorstwa i określenie ich wartości. Wycena praw własności intelektualnej ma kluczowe znaczenie przy budowaniu i realizacji jego strategii biznesowej, zwłaszcza z punktu widzenia oceny opłacalności rozwoju nowej technologii, sprzedaży praw własności intelektualnej, wyceny przedsiębiorstwa, wyceny masy upadłościowej czy zabezpieczenia kredytu/dotacji na inwestycje.

Kolejna istotna kwestia to identyfikacja podmiotu praw własności intelektualnej, czyli ustalenie, kto dysponuje prawami, kto jest z tytułu stworzenia konkretnego przedmiotu własności intelektualnej wyłącznie uprawniony. Ustalenie czy jest to indywidualny twórca, czy przedsiębiorstwo jest niezbędne z uwagi na możliwość ubiegania się o ochronę prawną oraz podział zysków w przypadku komercjalizacji wytworu intelektualnego.

Zakończenie

Uznanie dóbr własności intelektualnej za określone wartości majątkowe o doniosłym znaczeniu gospodarczym wyznaczyło potrzebę poszukiwania dla ich ochrony skutecznych instrumentów. Pierwszym z nich jest instytucjonalny system ochrony własności intelektualnej, który tworzą liczne akty prawne i powołane do ochrony krajowe, międzynarodowe i wspólnotowe organizacje. Podstawowa konstrukcja tej ochrony oparta jest na koncepcji bezwzględnego i wyłącznego prawa podmiotowego, dla którego wzorem było prawo własności rzeczy.

Wyłączny charakter praw oznacza, że uprawnionym przyznany jest swoisty monopol. Treść uprawnień składających się na prawa wyłączne do poszczególnych dóbr własności przemysłowej jest określona dla każdego z nich odręb-

nie. Jednak można wskazać pewne cechy wspólne. Otóż, mimo iż zakres wyłączności jest determinowany właściwościami chronionego dobra, miernikiem wyłączności wszystkich praw jest kryterium zarobkowego lub zawodowego korzystania z oznaczonych dóbr. Ponadto brak jest szczegółowego wskazania uprawnień składających się na treść prawa (wyjątek stanowi regulacja treści prawa ochronnego na znak towarowy i oznaczenia geograficzne, która zawiera przykładowy katalog uprawnień).

Wreszcie zakres monopolu zagwarantowany ustawowo uprawnionemu doznaje ograniczeń. Owo uszczuplenie zasięgu praw wyłącznych normowane jest oddzielnie ze względu na rodzaj dobra i konieczność uwzględnienia interesów innych uczestników obrotu gospodarczego. Niemniej ze względu na konflikt między wszystkimi prawami wyłącznymi w obszarze własności intelektualnej z zasadą swobody przepływu towarów i usług w przypadku każdego z tych praw ograniczeniem monopolu jest tzw. wyczerpanie prawa. Upraszczając nieco, można powiedzieć, że pomimo powstania wyłączności na rzecz uprawnionego z tytułu prawa do określonego dobra intelektualnego dalszy obrót ich nośnikami materialnymi (np. wytworami stworzonymi według wynalazku) jest swobodny, o ile wytwory te lub towary zostały wprowadzone do obrotu przez uprawnionego lub za jego zgodą.

Podstawowym założeniem konstrukcji instytucjonalnego systemu prawnej ochrony własności intelektualnej jest potrzeba kształtowania bezpiecznej i twórczej przestrzeni dla rozwoju cywilizacyjnego i postępu technicznego. Jednak sformalizowanie tego systemu, zwłaszcza zaś długi okres oczekiwania na pomyślne zakończenie procesu rejestracji sprawia, że przedsiębiorcy poszukują innych, skuteczniejszych, pozaprawnych narzędzi ochrony własności intelektualnej. Uzasadniają to poniesione nakłady, podjęte ryzyko, zwłaszcza ryzyko finansowe oraz zagrożenia naśladownictwem.

Tak więc obok instytucjonalnego systemu prawnej ochrony własności intelektualnej mogą i powinny być wykorzystywane w przedsiębiorstwie alternatywne, pozaprawne sposoby ochrony dóbr intelektualnych. Przykładem takiej ochrony, którą można określić mianem ochrony organizacyjnej jest ochrona oparta na instytucji tajemnicy przedsiębiorstwa (poufne *know-how*). Rozwiązania o charakterze technologicznym, technicznym, organizacyjnym czy administracyjnym mogą być chronione jak inne poufne informacje stanowiące wartość dla przedsiębiorcy.

Literatura

1. Castells M. (2002), *The Information Age, Economy Society and Culture*, Vol. 1 – 3, Blackwell, Oxford.
2. Dereń A.M. (2011), *Ochrona własność intelektualnej w obrocie gospodarczym*, Oficyna Wydawnicza PWSZ, Nysa.
3. Drucker P.F. (1992), *Innowacje I przedsiębiorczość. Praktyka i zasady*, PWE, Warszawa.
4. Du Vall M. (2008), *Prawo patentowe*, Wyd. Wolters Kluwer, Warszawa.

5. Edersheim E.H. (2009), Przesłanie Druckera. Zarządzanie oparte na wiedzy, MT Biznes, Warszawa.
6. Gawski Z., Matusiak J.W., Nisztuk H., Wilczarski T. (2010), Praktyczne aspekty oraz korzyści z ochrony własności przemysłowej w działalności przedsiębiorstw, Wojewódzki Klub Techniki i Racjonalizacji, Lublin.
7. Golat R. (2005), Dobra niematerialne. Kompendium prawne, Oficyna Wydawnicza Branta, Warszawa.
8. Kotarba W. (2005), Ochrona wiedzy w Polsce, Wydawnictwo ORGMASZ Warszawa.

Streszczenie

Podmioty gospodarcze opierające swoją strategię rozwojową na potencjale innowacyjnym muszą efektywnie wykorzystać wartość dysponowanych aktywów intelektualnych. Powinny zatem podejmować działania zapewniające rozwój oraz ochronę tych zasobów. Ochrona ta stanowi jeden z podstawowych komponentów zarządzania własnością intelektualną w przedsiębiorstwie. W artykule przedstawiono problematykę wykorzystania instytucjonalnych form ochrony własności intelektualnej w działalności gospodarczej. Charakteryzując istotę tej ochrony starano się wykazać jej znaczenie, nie tylko dla rozwoju działalności innowacyjnej współczesnych przedsiębiorstw, ale również dla zwiększenia potencjału ekonomicznego i wzmocnienia pozycji rynkowej przedsiębiorstwa.

Słowa kluczowe

przedsiębiorstwo, prawo, własność, ochrona

Application of Institutional Forms of Protection of The Intellectual Property in Enterprise - Outline of The Problem (Summary)

Economic subjects, which its strategy based at the innovative potential need to make efficient use of available intellectual assets value and should therefore take measures to ensure the development and protection of these resources. This protection is one of the key components of intellectual property management in the enterprise. The article presents the problem of the use of institutional forms of intellectual property protection in economic activity. In describing the essence of the protection sought to demonstrate its importance, not only for the development of innovative activities of modern enterprises, but also to increase the economic potential and strengthen the market position of the company.

Key words

enterprise, law, property